

OÍDIUM, MÍLDIU I FIL·LOXERA I ELS CANVIS EN EL CONREU DE LA VINYA AL BAGES (Centre Cultural el Casino, Manresa, 6 de juny de 2017)

LLORENÇ FERRER ALÒS
Universitat de Barcelona

La viticultura catalana i europea va entrar en una etapa de canvis profunds al segle XIX. D'una banda, un important creixement demogràfic que, en el cas de Catalunya, fou d'un 60 % entre 1787 i 1860, la qual cosa havia d'incrementar la demanda de vi en la mateixa proporció; de l'altra, canvis tècnics i nous coneixements en enologia (difícils de mesurar a casa nostra) i, finalment, un desenvolupament progressiu de les xarxes de transport amb la creació del ferrocarril, primer, i l'aparició dels vaixells de vapor després. Però el canvi més important i amb més conseqüències va ser provocat per les tres plagues americanes que van afectar la vinya a la segona meitat del segle: l'oïdium, el míldiu i la fil·loxera. Ara veurem com aquests canvis van afectar la viticultura bagenca.

LA PRIMERA GRAN PLAGA: L'OÍDIUM

Va afectar l'oïdium la viticultura bagenca? Aquesta plaga va començar a estendre's per França el 1852 i va mantenir els seus efectes fins al 1862. A diferència d'altres plagues, aquesta malura, rovell cendros o cendrosa —com es coneixia—, es propagava molt millor en zones humides i en moments de molta calor. A Catalunya va arribar el 1853 i es va propagar ràpidament, però va afectar sobretot els pobles de la costa (el Maresme i el Garraf). Entre la demanda francesa i la ruïna de les vinyes de la costa, les comarques de l'interior van veure com es pagava molt pel vi i això va ajudar a multiplicar les vinyes.

Encara no tenim dades de contractes de rabassa morta signats per poder mesurar l'expansió de la vinya. Tot i així, ens podem acostar al seu creixement de dues maneres. La primera, recorrent a algunes dades que coneixem de producció de vinyes. Així, tenim l'evolució de les veremes del mas Iglesias de Navàs i el mas Alsina de Merola entre 1839 i 1869, que eren propietat de l'amo del mas Santmartí de Serraïma de Sallent, i també tenim les dades de l'evolució de les collites del mas Paloma d'Artés. En els tres casos, les veremes es van incrementar especialment en aquesta dècada i, per tant, l'extensió de vinya, fruit de l'expansió provocada per la plaga de l'oïdium en altres llocs. La segona manera és a través de les dues tongades d'amillaments que es van fer el 1853 i en el període 1861-1864. Aquestes fonts ens donen les hectàrees de vinya plan-

tades a cada municipi. Tot i que hi ha alguns problemes d'ocultació i algunes dades contradictòries, els resultats són els següents:

TAULA 1
Hectàrees plantades de vinya

<i>Any</i>	<i>Hectàrees</i>	<i>Creixement</i>
1853	16.482,5	100,0
1858	17.890,6	108,5
1861-1864	19.956,9	121,1

FONT: Amillaments dels pobles del Bages, Arxiu de la Corona d'Aragó.

Si haguéssim de fer cas a aquestes dades, la vinya hauria crescut un 21,1 % entre 1853 i 1864. Segurament és una xifra excessiva i l'ocultació en alguns municipis, sobretot el primer any, ho explicaria, però tot fa pensar que la tendència va ser de creixement de la superfície vitícola.

LA SEGONA GRAN PLAGA: LA FIL·LOXERA

La fil·loxera no era una plaga criptogàmica com les altres, sinó un insecte que desenvolupava el seu cicle a les arrels dels ceps. En el cas dels ceps europeus, l'insecte senzillament els matava i atacava els ceps veïns estenent-se progressivament com una taca d'oli. El 1879 va aparèixer a Catalunya (Rabós, a l'Alt Empordà). El problema ara era més greu: la nova plaga no anul·lava una collita com les altres, sinó que matava els ceps i tornar a tenir una vinya en producció implicava almenys quatre anys de feina.

França, doncs, va veure com s'anaven morint els ceps. El 1870, França produïa uns cinquanta-set milions d'hectolitres de vi, i el 1895, només vint-i-set. Com en els altres casos, abans no es va trobar una solució, va passar un període de temps durant el qual la plaga anava fent estralls. El resultat: caiguda de la producció francesa, increment de la demanda de vi als territoris no afectats com Catalunya, increment dels preus i una alta rendibilitat de la vinya, increment de la superfície plantada i aparició i expansió de les adulteracions i dels vins artificials. Això va provocar el que a Catalunya es va conèixer com a febre d'or, tot i que ja

n'hi havia hagut una altra a la dècada dels cinquanta arran de la plaga de l'oïdium.

Quant a l'expansió de la fil·loxera a Catalunya i al Bages, a Catalunya hi va arribar el 1879, quan se'n van detectar diverses clapes a l'Alt Empordà. El 1881 n'hi havia focus a tota la província de Girona i el 1883 entrava a la de Barcelona pel Maresme i anava avançant cap al sud. Cap al 1908, tot el vinyar de les Terres de l'Ebre i de les comarques de Lleida estava fil·loxerat. El 1883 es van abandonar tots els sistemes preventius, els cordons sanitaris i la injecció de sulfur de carboni per les revoltes dels pagesos, que creien que no servien per a res i que, a més, els perjudicaven, ja que feien malbé els ceps. Tenien raó. Des d'aleshores, la plaga va avançar totalment lliure.

I al Bages? Tenim notícies disperses de quan va aparèixer, tot i que cal distingir quan hi havia clapes i quan la totalitat dels ceps estaven morts. La primera notícia la trobem el 1889 a Navàs i d'allà va anar corrent. Podem dir que el 1897 i el 1898 les vinyes bagenques estaven totalment arrasades i es començaven a plantar amb ceps americans.

LA TERCERA GRAN PLAGA: EL MÍLDIU

El míldiu va aparèixer també a França el 1878. Era una plaga criptogàmica que afectava les fulles i els raïms, però que no matava la planta. Va ser d'expansió molt ràpida, ja que el 1883 ja apareix a l'Empordà per primera vegada i el 1884, a Manresa i al Camp de Tarragona. Va afectar d'una manera molt important les collites de 1884 a 1889, especialment les de 1886 i 1887. Fixem-nos que al Bages apareix abans que la fil·loxera; per tant, els primers gran problemes van venir pel míldiu. La solució que es va trobar va ser ensulfatar les vinyes amb brou bordelès (una barreja d'aigua, sulfat de coure i calç en proporcions variables). La primera màquina d'ensulfatar es va començar a difondre a partir de 1887. Un nou cost per a la producció vitícola que abans no existia.

L'EXPANSIÓ DE LA VINYA AL BAGES ABANS DE LA FIL·LOXERA

Partirem de les dades comptables del mas Paloma d'Artés, les úniques que tenim al Bages d'una explotació vitícola, per veure com van afectar totes aquestes turbulències. L'amo del mas havia plantat vinyes durant la crisi de l'oïdi que havien arribat a plena producció als anys seixanta. La febre d'or del mas se situa entre 1879 i 1881 i potser fins al 1883. Després s'inicia una davallada dels ingressos a conseqüència, primer, de la plaga de míldiu que arruïna algunes de les collites (1884, 1885, 1887 i 1889), i després, de la re-

ducció dels preus derivada de la caiguda de la demanda francesa i de l'arribada de la fil·loxera, que deixa sense ingressos els anys 1899, 1900 i 1901. A final de segle, la crisi havia arribat a la vinya.

Les dades dels recomptes oficials —fiabls fins a un cert punt— semblen indicar que la superfície vitícola va créixer d'una manera significativa:

TAULA 2
Hectàrees plantades de vinya

<i>Any</i>	<i>Hectàrees</i>	<i>Creixement</i>
1860	18.505,1	100,0
1880	21.674,0	117,1
1889	23.841,0	128,8

FONT: Amillaraments, BOP, 22 juny 1880.

Segons aquestes estadístiques, la vinya al Bages havia crescut un 28,8 % abans de l'arribada de la fil·loxera. És clar que una observació atenta permet veure que els agrònoms van estimar el creixement de la vinya en un 10 % a tot Catalunya entre 1880 i 1889. Veiem que creixia, però tant?

LES CARACTERÍSTIQUES DE L'EXPANSIÓ VITÍCOLA ABANS DE LA FIL·LOXERA AL BAGES

Volem aportar ara el resultat d'una recerca concreta que relativitza aquesta expansió. Hem buidat tots els contractes de plantació de vinya dels anys 1865, 1870, 1875, 1880, 1885 i 1890 que es troben en els protocols dels notaris de Manresa. Evidentment, en els resultats hi ha vinyes que no són noves, sinó replantacions, i hi falten aquelles vinyes que els propietaris plantaven pel seu compte i també contractes de notaris de fora de Manresa que recollien tractes de pagesos de la comarca. És, per tant, una aproximació. El resultat d'aquesta prospecció és el següent:

TAULA 3
Plantació de vinya en anys acabats en 0 i 5

<i>Any</i>	<i>Parcel·les</i>	<i>Hectàrees</i>	<i>Propietaris</i>
1865	14	48,2	12
1870	66	173,7	27
1875	22	62,5	15
1880	40	71,7	12
1885	2	8,9	2
1890	1	4,4	1

FONT: Notaris de Manresa d'aquests anys.

Segons aquestes dades, l'expansió de la vinya tindria la màxima expressió al voltant de 1870, que és quan

arriba a les 173,7 ha plantades; després es manté elevada fins al 1880, però en una tercera part del que era a principi dels anys setanta. El 1885, amb el drama del míldiu, hi ha una caiguda dels preus i, en perspectiva de la fil·loxera, ja no es planta gairebé ni una hectàrea, igual que l'any 1890. Segons les estadístiques oficials, la vinya havia crescut, entre 1860 i 1889, 5.336 ha.

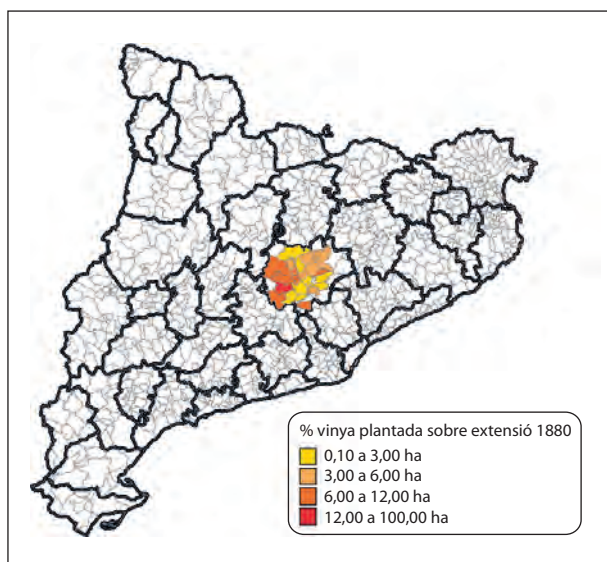

FIGURA 1. Hectàrees de vinya plantades

FONT: Elaboració pròpia.

Si el càlcul el fem amb els contractes, ens quedem en les 1539,1 ha. Creixement de la superfície vitícola, sí, però segurament menys del que diuen les estadístiques oficials.

Per entendre algunes de les consideracions que farem a continuació hem de fer notar que la forma que es va fer servir al Bages per plantar vinya fou el contracte de rabassa morta, un contracte de llarga durada —durava mentre vivien els ceps— que obligava a plantar la vinya i a pagar una part de la collita (normalment el quart). Era, però, un contracte d'emfiteusi, és a dir, que el rabassaire tenia un dret de propietat conegut com a domini útil i que es podia comprar i vendre a qui volgués o, dit d'una altra manera, podia vendre la seva vinya a qui volgués. El pagès del mas que havia cedit la terra tenia l'altre domini útil.

Fins al segle XVIII i part del segle XIX, la discussió sobre la propietat de la terra no era sobre la taula, però les reformes de l'Estat liberal que buscaven la simplificació dels drets de propietat sobre la terra i l'aparició de noves fórmules polítiques republicanes o socialistes van fer que els rabassaires comencessin a reivindicar el dret a esdevenir propietaris i que els pagesos de mas volguessin evitar que això passés. Una de les maneres que tenien els propietaris d'evitar la reivindicació dels rabassaires era que els nous contractes se signessin per un temps determinat per tal d'evitar la confusió de la fórmula «mentre visquessin els ceps».

Hem recollit la durada que es va establir en els contractes per plantar vinya signats en els anys que hem estudiat. El resultat és força sorprenent: en el 9,7% dels casos se signen com a establiments perpetus, és a dir, indefinits; en el 55% s'utilitza la forma tradicional «a rabassa morta», i en el 35% restant es fixa una durada concreta que anava dels cinquanta als cent vint-i-cinc anys, amb un predomini dels vuitanta (8,3%) i els cent anys (7,6%). A diferència d'altres llocs, la durada tradicional resistia força bé.

El fet de fixar un temps de durada en els contractes portava a noves situacions que s'havien de preveure. Per exemple, què s'havia de fer si s'acabava el contracte i la vinya encara era productiva? Aleshores es pactava que el rabassaire no tindria cap dret o que es podria endur la part proporcional dels ceps. O què calia fer si la vinya es moria abans d'acabar el contracte i si hi havia o no dret a replantar.

Com eren els contractes d'aquest període i fins a quin punt havien canviat respecte a períodes anteriors? No se'n pot determinar un patró general. Una bona part dels contractes són totalment tradicionals i tenen les mateixes fórmules i clàusules de sempre, però també és cert que alguns s'enduriren d'una manera considerable a favor del propietari. Es generalitzen clàusules com la que diu que, si no es plantava la terra en un temps determinat, l'amo recuperava la terra o que, si no es conreava bé la terra, el propietari ho podia fer a costa del rabassaire. També apareix a tot arreu la renúncia per part del rabassaire a tota llei favorable que es pogués legislar mentre durés el contracte.

Els alts preus del vi i l'expansió de la vinya expliquen algunes clàusules. En alguns contractes, per exemple, es pacta que la verema s'havia de portar tota sencera a casa de l'amo, que el vi s'elaboraria en comú i que el rabassaire s'enduria el vi fet. Això pot respondre al fet que el rabassaire no tenia cap tina on poder elaborar el vi, ja que se solia pactar que se'n podia fer una a la mateixa vinya. Es fixa la relació entre verema i vi, que oscil·la entre vint i vint-i-tres roves de verema per carga de vi. Se solia fixar que si el rabassaire no treia el vi en un moment determinat, seria el propietari qui tindria l'opció de quedar-se'l. És evident que hi havia un interès per controlar la quantitat de vi, model que no era l'habitual a la zona.

En alguns contractes també es preveia com s'havia de plantar la vinya (distància entre ceps i files), s'especificava quins ceps es podien plantar i quins no, i s'advertia que els raïms podrits o dolents es descomptarien de les parts de la collita, ja que es buscava que les veremes fossin de bona qualitat.

Hom detectava un enduriment de les parts de la collita. El pagament del terç es va anar estenent, però quan posem sobre un mapa els municipis on s'anava introduint, veiem que pràcticament tots els contractes que se signaven al terç (quaranta-un de quaranta-sis)

corresponien a l'àrea de Sallent, Artés i Avinyó, segurament l'àrea més dinàmica.

Finalment, hem d'indicar que les hectàrees de vinya plantada segons els contractes recollits en els anys escollits mostren que la major part de vinya es va plantar en aquells municipis en els quals hi havia menys vinya plantada fins aleshores: Sant Mateu de Bages, Fonollosa, Rajadell, Sant Salvador de Guardiola, Callús i Sant Joan de Vilatorrada, tot i que es va continuar intensificant a l'àrea més dinàmica de Sallent, Artés, Balsareny i Avinyó.

COMERCIANTS I EXPORTADORS DE VI AL BAGES

Hem assenyalat que una de les conseqüències de les plagues va ser la integració de la producció de vi en el mercat internacional i que això requeria comerciants i exportadors que canalitzessin les produccions de vi locals. No hem fet una recerca en profunditat en aquesta direcció, però en els anys estudiats en els protocols notariais apareixen notícies del funcionament de diverses societats que es dedicaven precisament a aquests afers, fet que demostra que, a petita escala, el Bages també es va integrar en aquest procés.

No hi són totes, i segurament recerques futures aportaran més informació, però hom té la impressió que van ser societats efímeres, que no es van consolidar i que van desaparèixer tan bon punt va arribar la fil·loxera.

Voldríem apuntar que una de les grans societats exportadores de vi de Catalunya cap a Amèrica va ser fundada pel bagenc de Castellgalí Magí Pladellorens, un cabaler d'una petita família de rabassaires que va començar en el negoci de la compravenda de vins en l'àmbit local i va acabar a Sant Martí de Provençals, on va esdevenir un dels grans vinaters-exportadors de Catalunya.

El creixement urbà de Manresa estimulava l'aparició de magatzemistes de vi que compraven vi a l'entorn de la comarca i el distribuïen després a la ciutat. Era el model de comerciant comissionista que abans hem esmentat a escala local. A Manresa, aquests comerciants es van instal·lar a la carretera de Vic, però el seu desenvolupament fou limitat.

LES CONSEQÜÈNCIES DE LA FIL·LOXERA AL BAGES I CANVIS EN LA VITICULTURA

Hem vist com, a partir de 1885, el míldiu començava a fer estralls, els preus començaven a deixar de ser competitius a conseqüència de la recuperació francesa i l'excés de producció, i la fil·loxera anava aniquilant els ceps. Com van reaccionar els diferents sectors vitícoles? Què van fer els rabassaires? Com van reaccionar

els propietaris? Es va replantar la vinya d'una manera immediata? En realitat, sabem molt poc del drama humà que va significar i de com la gent s'hi va adaptar. Podem detectar alguns canvis, com els que enumerem a continuació, tot i que ens agradaria conèixer-ne processos més concrets:

1) La fil·loxera no va canviar les estructures productives. A diferència del que va passar al Penedès i a les comarques tarragonines, les societats exportadores no es van consolidar ni tampoc una xarxa de comissionistes que les alimentés. Totes les que es van crear havien desaparegut a final del segle XIX. Això vol dir que les estructures de comercialització es continuaven basant en traginers, carreters i petits comerciants corredors que compraven vi als petits pagesos i el distribuïen en el mercat que havia funcionat tradicionalment.

2) Conseqüències demogràfiques. En primer lloc, pels estudis que hem pogut dur a terme en alguns pobles bagencs, es podria afirmar que la natalitat, que es mantenia molt alta, cap al 1887 (quaranta per mil) va començar a caure d'una manera dràstica fins al vint-i-cinc per mil. És a dir, les famílies van començar a reduir clarament el nombre de fills. En segon lloc, un estudi de Navarcles ens mostra que les parelles van retardar el moment de casar-se, resposta que sol ésser habitual en temps de crisi. I en tercer lloc, hom podria suposar una caiguda de la població i en fer l'anàlisi poble a poble hem de distingir entre alguns municipis rurals que van veure reduir d'una manera significativa la població i altres d'ubicats a la vora dels rius que van créixer gràcies a les fàbriques. Com si el corrent migratori s'hagués pogut canalitzar a la mateixa comarca.

Cal demanar-se fins a quin punt la xarxa de fàbriques tèxtils de la comarca en la qual treballaven les dones de molts rabassaires no va ser un amortidor de la crisi. L'ingrés de la fàbrica es va mantenir mentre entrava en crisi el de la vinya. O potser la fil·loxera va empènyer encara més les dones a la fàbrica per aprofundir aquesta complementarietat vinya/tèxtil que sempre havia existit.

3) La solució a favor dels pagesos de mas del conflicte sobre la propietat de la terra. Ja hem esmentat que el contracte de rabassa morta és el que s'havia utilitzat per a plantar vinya i que durava mentre vivien els ceps. Si la fil·loxera matava els ceps, aquell vell contracte s'havia acabat. El míldiu i la caiguda dels preus havien començat a provocar un drama en els rabassaires, que no veien futur a la vinya. La fil·loxera ho va remarcar. Les dades que tenim del mas Paloma d'Artés, de Santpedor i de Santa Maria d'Oló mostren com les parcel·les plantades de vinya dels rabassaires foren abandonades progressivament i adquirides de nou pels propietaris a canvi, sovint, d'una petita quantitat com a indemnització pels ceps plantats.

A continuació es començava la replantació sota unes noves condicions.

4) El vell contracte de rabassa ara es transforma en arrendament. Fa anys, amb altres historiadores, vam recollir una col·lecció de nous contractes signats després de la fil·loxera. Ja no van passar per notari; per tant, només es troben en els arxius privats. Són contractes manuscrits i, algunes vegades, impresos en els quals només calia posar el nom.

El nou contracte era igual, com a filosofia, a la vella rabassa. Implicava plantar una vinya d'extensió similar a les antigues i el pagament del quart amb una petita quantitat en diners per quartera, i era a llarg termini (seixanta anys de mitjana). Evidentment, calia plantar peus americans, s'havien de fer les feines tradicionals i les noves, el propietari pagava la contribució per no generar drets com passava amb el vell, es fixava quan es veremaria i que les parts es controlarien a través del pesador. S'insistia que el parcer no tenia cap dret sobre la terra. Els drets de propietat de la vella rabassa havien desaparegut.

Qui va replantar a cada mas? Els antics rabassaires ara convertits en arrendataris de la terra? Persones noves? Es van intercanviar d'un mas a un altre? En realitat, no ho sabem. Només tenim els vells i nous rabassaires o parcers de dos masos i els resultats són sorprenents. Un és el mas Roqueta, en el qual l'any 1874 hi havia quaranta-dos parcers diferents (Ferrer Alòs, 1998). Entre 1930 i 1935, hom hi troba trenta-un parcers, però el que és sorprenent és que només en set casos coincideixen els cognoms (16,7%). L'altre és el mas Paloma d'Artés, conreat el 1872 per trenta parcers. Entre 1900 i 1935, hi trobem vint parcers, sis parcel·les no sabem si es conreaven i dues no es conreaven. Només coincideixen cinc cognoms (16,7%). No són dades amb les quals es pugui concloure res, però ens indiquen una mobilitat després de la fil·loxera en la qual caldria aprofundir (Ferrer Alòs *et al.*, 1992).

5) Escassa conflictivitat rabassaire a la comarca del Bages. El pas de la rabassa a l'arrendament era un autèntic espoli dels drets dels rabassaires i podia generar conflictivitat. Al Penedès va ser així, amb vagues, revoltes, crema de pallers i de collites, etc. Al Bages no sembla que fos així, sinó que el vinyar es va reconstruir sense gaires dificultats. Què explica aquestes diferències? Al Penedès, molts pobles eren únicament una comunitat rabassaire, amb els seus codis de conducta, els seus comportaments festius, el seu discurs polític específic contra els propietaris i van viure el canvi de contracte com una autèntica desposseïció. Al Bages no existia aquesta comunitat rabassaire tan cohesionada, el tèxtil era una alternativa —primer només per a les dones, però amb el pas del temps també per als homes, a mesura que apareixien noves professions— que complementava ingressos i donava altres perspectives. Tot i així és també un tema a investigar.

6) Venda de masos després de la crisi de la fil·loxera. La febre d'or abans de la fil·loxera va donar ingres-

sos extraordinaris a les cases de pagès, però la crisi agrària posterior va acabar debilitant molts masos, que es van arruïnar i es van vendre en aquests anys. A manca d'una recerca més aprofundida i utilitzant les dades de Fals, Camps i Fonollosa, podem afirmar que a Camps, de nou masos, se'n vengueren cinc entre 1892 i 1916; a Fals, de vint-i-un, quatre entre 1903 i 1908, i a Fonollosa, de nou, quatre entre 1896 i 1923. Això vol dir que en aquesta zona, de trenta masos, se'n vengueren tretze durant la crisi (33,3%) (Molins Roca, 2009).

7) Associacionisme agrari i sindicats de pagesos. La crisi agrària de després de la fil·loxera va generar la idea de la necessitat de col·laborar entre els pagesos per formar-se i conèixer noves formes de conreu, per comprar en comú i elaborar per treure preu d'algunes pèrdues i, fins i tot, reivindicar i protestar per polítiques negatives per al sector. Així es crearen —i la llista no pretén ésser exhaustiva— el Gremi d'Agricultors de Manresa (1900), el Centre Agrícola de Santpedor (1906), el Gremi d'Agricultors de Navarcles (1908), el Sindicat Agrícola d'Artés (1908), la Cambra Oficial Agrícola del Pla de Bages (1905) i dins d'aquesta es crearen el Laboratori Químic de la Cambra, la Societat d'Assegurances (1907), la revista *La Pagesia* (1905), el Sindicat Vinícola (1905) per cremar vi... Així mateix, dins d'aquests sindicats o agrupant diversos pobles es van muntar fàbriques d'alcohol per poder aprofitar les brises: a Santpedor, 1909; Sant Salvador de Guardiola, 1909, i al Sindicat Agrícola del Llobregat de Bages, 1909, ubicat a Torroella de Baix. També sorgiren fàbriques privades per produir alcohol sobretot a Manresa (Alcoholera Manresana, Cal Cura...).

Els objectius d'aquests sindicats eren la compra en comú de sulfat de coure, sofre i altres productes agrícoles i, com a molt, es va avançar en la compra de màquines per a destil·lar vi dolent o picat i brises... Els sindicats tingueren un paper important en la divulgació de les noves tècniques vitícoles i d'elaboració a través de conferències divulgatives, revistes, memòries i maneres de fer i elaborar el vi de la comarca, una divulgació que havia d'ajudar a millorar el vi que s'hi feia.

8) Canvis en la viticultura després de la fil·loxera. La vinya que va resultar després de la fil·loxera —tot i que va ser plantada pels nous arrendataris— tenia unes característiques diferents. S'havia de plantar sobre peus americans i a la comarca es van utilitzar les varietats *Rupestris Lots*, *Riparia Rupestris* i *Aramon*. Les varietats se simplificaren d'una manera important: sumoll, mandó i garnatxa com a menes negres; malvasia, pansa valenciana, macabeu i picapoll com a blanques, i rosats, santjaumes i margarits com a raïms de taula. Els marcs de plantació eren ara totalment regulars i mesuraven d'1,6 a 2 metres de fila a fila i d'1 a 1,20 metres de cep a cep. Els nous ceps es femaven amb deu quilos de fems cadascun. La nova vinya requeria noves

feines que no tenia l'antiga: empeltar, ensofrar i ensulfatar, cosa que incrementava els costos. Els rendiments eren més alts: s'estima que el 1890 es produïen 18 hl/ha, mentre que el 1923 s'estimen uns 39 hl/ha. La vinya tenia una durada més curta. El 1929 s'afirmava que les vinyes que tenien trenta anys —plantades ja després de la fil·loxera— estaven en plena decadència, les que en tenien vint-i-quatre la iniciaven i les que en tenien divuit estaven en plena producció. Eren molt coneguts els vins clarets del Pla de Bages i els vins daurats tipus Artés.

El 1920, al Bages hi havia plantades 23.395 ha, segons els recomptes oficials, la mateixa extensió que el 1889. Hauríem de dir que la vinya s'havia recuperat totalment. Fou a partir d'aquest any que va començar la decadència de la vinya a la comarca.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

- FERRER ALÒS, L. (1998). *La vinya al Bages: Mil anys d'elaboració de vi*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages.
- (2013). «Plantar a mitges». L'expansió de la vinya i els orígens de la rabassa morta a la Catalunya Central en el segle XVII». *Recerques*, núm. 67, p. 33-60.
- FERRER ALÒS, L.; ÁLVAREZ ARRONIZ, C.; SANMARTÍ ROSET, C.; GÜELL SABATA, A. (1992). *Vinya, fil·loxera, propietat i demografia a la Catalunya Central*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages.
- GIRALT, E. (1965). «El conflicto “rabassaire” y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936». *Revista del Trabajo*, núm. 7, p. 51-72.
- MOLINS ROCA, E. (2009). *Fals, les cases*. Fonollosa: Ajuntament de Fonollosa: Zenobita.
- PIQUERAS HABA, J. (2010). *De les plagues americanes al cooperativisme a Espanya (1850-2007)*. Vilafranca del Penedès: Vinseum.
- PLANS MAESTRA, J. (2010). «Els establiments a rabassa morta probable causa de la construcció de tines al Bages als segles XVIII i XIX». *Butlletí Digital de la Coordinadora d'Entitats de Pedra Seca*, núm. 3, p. 15-19.
- SANMARTÍ, C. (1995). *La pagesia benestant al Bages: El mas Sanmartí*. Manresa: Fundació Caixa de Manresa.
- VALLS JUNYENT, F. (2004). *La Catalunya atlàntica: Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*. Vic: Eumo.